

WAARNEMINGEN EN MEDEDELINGEN

DAGVLINDERS IN 1998; NOG STEEDS ONDER DRUK (LEPIDOPTERA: RHOPALOCERA)

Kars Veling

Sinds de atlas van de Nederlandse dagvlinders (Tax 1989) worden nog jaarlijks vele tienduizenden vlinderwaarnemingen doorgegeven. Naast de losse waarnemingen is er een meetnet dagvlinders (Van Swaay 1996) dat de veranderingen in de dagvlinderstand registreert. In deze mededeling zal kort worden ingegaan op interessante ontwikkelingen op dagvlindergebied in de afgelopen jaren. Met name waarnemingen uit 1998 zullen de revue passeren.

Hooibeestjes, geen vrolijk beeld

Het hooibeestje (*Coenonympha pamphilus* (Linnaeus, 1758)) was tot het begin van de negentiger jaren zeer algemeen. Nu is deze vlinder in flinke delen van Nederland een zeldzame verschijning, hoewel de soort in de duinen en in de droge en schrale gebieden in het binnenland al weer redelijk terug is.

Een soort wordt als verdwenen beschouwd als er tien jaar achtereen geen aanwijzingen voor voortplanting zijn gevonden. Helaas is dit bij het tweekleurig hooibeestje (*Coenonympha arcania* (Linnaeus, 1761)) (fig. 1) het geval. De laatste waarneming dateert uit 1987 (bij Terlet) en in 1998 is het tweekleurig hooibeestje daarom toegevoegd aan de rij van 'verdwenen uit Nederland'.

Heidegentiaanblauwtje, schrikken

Het heidegentiaanblauwtje (*Maculinea alcon ericae* Lempke, 1956) is een Rode-Lijstsoort van vochtige heiden en natte graslanden waar de waardplant klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe* L.) voorkomt. Op wereldschaal is het een zeldzame soort, waardoor de Nederlandse populaties een belangrijke plaats innemen. Vanaf 1993 worden op diverse locaties het aantal klokjesgentianen en het aantal eitjes van het heidegentiaan

Figuur 1
Coenonympha arcania, verdwenen uit Nederland. Foto
Henkjan Kievit.

Figure 1
Coenonympha arcania, extinct in The Netherlands.
Photo Henkjan Kievit.

blauwtje in vaste plots bemonsterd. Hieruit bleek al dat het niet goed ging met de soort (Veling 1998). In het afgelopen jaar zijn 98 locaties bezocht waarvan de soort uit de afgelopen 10 jaar bekend was. Hier werden eitjes gezocht en werden allerlei andere aspecten bekeken; vegetatie, mieren en het beheer (Ketelaar 1998). Het bleek dat het heidegentiaanblauwtje uit 34% van de recent bewoonde locaties was verdwenen. In Limburg en Utrecht komt de soort nauwelijks meer voor en ook in Drenthe, van oudsher het bolwerk, is de achteruitgang snel gegaan. Redenen hiervoor zijn uiteraard het kleiner worden van de leefgebieden en verdroging, verzuring en vermessing (Oostermeijer & Scheper 1996). Maar ook vernatting kan een rol spelen. Klokjesgentianen zijn gebonden aan vochtiger delen van de heide. Die plekken zijn door de toenemende verdroging steeds kleiner geworden

Figuur 2

Colias croceus werd opvallend veel gezien in 1998. Foto Kars Veling.

Figure 2

Colias croceus was remarkably abundant in The Netherlands in 1998. Photo Kars Veling.

en teruggedrongen tot de laagste delen. In de afgelopen jaren zijn op diverse locaties die delen totaal onder water komen te staan, zelfs midden in de zomer. De vlinder kan geen eitjes afzetten en de waardmieren (*Myrmica ruginodis* Nylander, 1846 en *M. scabrinodis* Nylander, 1846) kunnen ook niet tegen maandenlange inundatie.

Spiegeldikkopje, weg uit Gelderland, nog wel in Noord-Brabant en Limburg

Tot voor enkele jaren waren de Empesche en Tondensche heide (bij Apeldoorn) en de streek rondom de grens van Noord-Brabant en Limburg de enige vliegterreinen van het spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus* (Pallas 1771)). Inmiddels kan geconcludeerd worden dat de populatie in Gelderland is verdwenen. Het gebied was klein en geïsoleerd en had sterk te lijden onder verbossing en verdroging. Hierdoor was de populatie al jarenlang klein en kwetsbaar. De droge winter van 1995-1996 was mogelijk de genadeklap. Ook de

veel grotere populaties in de Peel vertoonden in 1996 een achteruitgang. Hier is de soort echter zo veel aanwezig dat de lege plekken weer kunnen worden opgevuld (Van Swaay 1998).

Groentje, nieuw op Texel

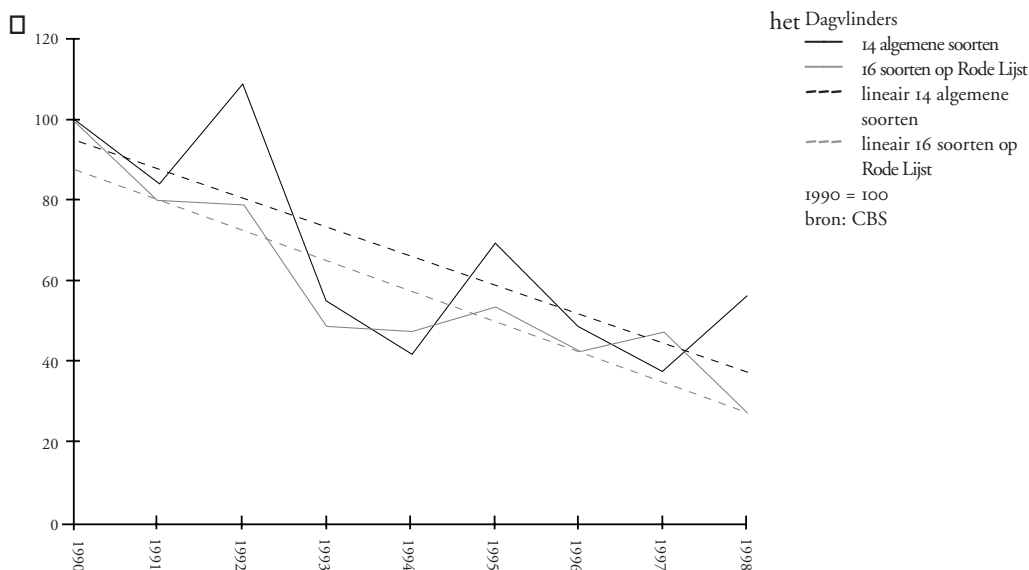
Naast al de sombere verhalen zijn er ook soorten die vooruit gaan en zich op nieuwe plaatsen vestigen. In 1996 werd op Texel een eerste exemplaar van het groentje (*Callophrys rubi* (Linnaeus, 1758)) waargenomen. In 1997 waren er al drie waarnemingen en in 1998 werden verspreid over het zuidwestelijke deel van het eiland 73 exemplaren gezien (Dijksen-Overbeeke 1999). Het groentje is een soort van overgangen tussen heide en bosgebied en komt op de hogere zandgronden redelijk algemeen voor. Op Terschelling wordt de soort incidenteel gezien (Zumkehr 1994), maar ontbreekt voor de rest in het duingebied. Op Texel lijken de leefmogelijkheden voor het groentje prima en het zou goed kunnen dat de soort zich vast zal vestigen.

Tijgerblauwtje, illegaal in Nederland

Het tijgerblauwtje (*Lampides boeticus* (Linnaeus, 1767)) is een uiterst zeldzame trekvlinder in Nederland. In 1998 werd bijvoorbeeld een exemplaar gezien in Bergeijk. Of de vlinders op eigen kracht hier komen of dat ze een handje worden geholpen is altijd de vraag. In de winter van 1998/1999 was er een duidelijk voorbeeld van onvrijwillige immigratie. In december werd in Zeist tussen peultjes, afkomstig uit Egypte, een onbekende rups gevonden. Het dier werd in een bakje gestopt en dagelijks voorzien van verse peultjes. Al snel verpopte de rups en in januari kwam er een tijgerblauwtje uit tevoorschijn. Het lijkt waarschijnlijk dat de soort vaker op deze manier in onze streken terecht komt.

Oranje luzernevlinder, massaal aanwezig

Een trekvlinder die ons land wel regelmatig op eigen kracht bereikt is de oranje luzernevlinder (*Colias croceus* (Geoffroy, 1785)) (fig. 2). Het is een invasiegast, die in zeer wisselende aantallen wordt gezien. Zo was 1998 een erg goed jaar voor de

Figuur 3
Gemiddelde index per jaar van 16 Rode-Lijstsoorten en 14 algemene soorten. Dit zijn vlinders die op minimaal 200 locaties in Nederland geteld worden. Bron: Landelijk Meetnet Dagvlinders (De Vlinderstichting / CBS).

Figure 3
Average index per year for 16 Red List species and 14 common species. These are butterflies which are counted on at least 200 sites in The Netherlands. Source: Dutch Butterfly Monitoring Scheme (Dutch Butterfly Conservation / Statistics Netherlands).

soort (Veling 1998a). Plaatselijk zijn honderden exemplaren geteld, zoals bijvoorbeeld in Noordwijk. Op een aantal plaatsen is ook voorplanting vastgesteld (onder andere in Petten, Egmond en Zeewolde).

Herintroducties

In 1990 zijn het pimperlblauwtje (*Maculinea teleius* (Bergsträsser, 1779)) en het donker pimperlblauwtje (*Maculinea nausithous* (Bergsträsser, 1779)) uitgezet in de Moerputten bij Den Bosch. Beide soorten hebben zich gehandhaafd. Het pimperlblauwtje zit nog voornamelijk op de plaats van uitzetting, maar het donker pimperlblauwtje heeft andere delen gekoloniseerd en wordt ook buiten het natuurreservaat aangetroffen (Wynhoff 1998). Het beheer blijkt van grote invloed te zijn op de soorten. In 1996 werd op de vliegplaats van het pimperlblauwtje gemaaid op

moment dat de eitjes zich op de planten van de grote pimperl (*Sanguisorba officinalis* L.) bevonden. Dit heeft een zeer nadelig effect gehad op de populatie, maar de soort heeft het overleefd en heeft in 1998 weer het niveau van 1995 bereikt. Voor het donker pimperlblauwtje is ook het beheer buiten het reservaat van belang, bijvoorbeeld in wegbermen. Om te zorgen voor een goed beheer is een convenant ondertekend met gemeenten, waterschappen, provincie en agrariërs in de regio. Hiermee moet de toekomst van de soorten en wellicht een verdere uitbreiding worden veilig gesteld (Oostermeijer & Wynhoff 1996). De zilveren maan (*Clossiana seleno* (Denis & Schilfermüller, 1775)) is in 1993 uitgezet in de schraallanden van de Meije. Ook deze herintroductie lijkt geslaagd, want er worden jaarlijks tientallen tot honderden exemplaren geteld op dit kleine reservaat. Uitbreiding naar omliggende

terreinen is hier nog niet vastgesteld. Ondanks dat er wel positieve zaken te melden zijn gaan vrijwel alle Rode-Lijstsoorten de laatste jaren nog steeds achteruit. Uit de resultaten van het meetnet dagvlinders (De Vlinderstichting/CBS) blijkt dat ook de gewone soorten vanaf 1990 sterk achteruit gaan (fig. 3). Om hier verandering in te brengen heeft De Vlinderstichting het Herstelplan dagvlinders uitgebracht (Veling 1999). Hierin staan concrete maatregelen om te komen tot behoud en herstel van de vlinderstand. Het gaat hierbij om systeemgerichte maatregelen, maar ook om overlevingsmaatregelen voor bedreigde populaties. Beheerders van natuurgebieden, maar ook van ander groen, zoals waterschappen, gemeenten en wegbermbeheerders, kunnen door kleine aanpassingen in het beheer, hier een steentje aan bijdragen.

Literatuur

- Dijkse-Overbeeke, S. 1999. Een groene golf op Texel. – *Vlinders* 14: 4-5.
- Ketelaar, R. 1998. Het heidegentiaanblauwtje in Nederland. Interimrapportage. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.27]
- Swaay, C.A.M. van 1996. Handleiding Dagvlindermonitoring. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs96.07]
- Swaay, C.A.M. van 1998. Het spiegeldikkopje op de Empese en Tondense hei: is er nog hoop? – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.19]
- Tax, M.H. 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. – De Vlinderstichting, Wageningen & Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Veling, K. 1998a. Monitoring bedreigde dagvlinders 1998: jaarlijkse rapportage over het voorkomen van aandachtsoorten in terreinen van Natuurmonumenten. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.36]
- Veling, K. 1998b. Goed jaar voor de oranje luzernevlinder. – *Vlinders* 13: 25.
- Veling, K. 1999. Herstelplan dagvlinders 1999-2002. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.06]
- Oostermeijer, J.G.B. & M.S. Scheper 1996. Beheersadviezen voor de klokjesgentiaan en het heidegentiaanblauwtje. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs96.14]
- Oostermeijer, J.G.B. & I. Wynhoff 1996. Raamplan bescherming pimperlblauwtjes Noord-Brabant. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs96.34]
- Wynhoff, I. 1998. Monitoring pimperlblauwtjes bij Den Bosch 1998. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.38]
- Zumkehr, P. 1994. Dagvlinders van Terschelling. – Van Gorkum, Assen en KNNV Terschelling.

SUMMARY

Butterflies in The Netherlands still under pressure (Lepidoptera: Rhopalocera)
New information on the Dutch Rhopalocera fauna since the distribution atlas of Tax (1989) is presented. *Coenonympha pamphilus* was common in large parts of The Netherlands, but has declined dramatically. *C. arcania* is now formally extinct in our country. An extensive research showed that *Maculinea alcon ericae* has disappeared from many sites. Furthermore the smallest of the two remaining populations of *Heteropterus morpheus* seems to have gone extinct. On the other hand, *Callophrys rubi*, has colonized new territory. *Lampidus boeticus*, was observed once as an adult and once a caterpillar was found between snow peas from Egypt. *Colias croceus* was very abundant in 1998. The reintroductions of *Maculinea teleius* and *M. nausithous* in 1990 appear to have been successful.

K. Veling
De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen